

Mükellefin Vergi Karşısındaki Tutum ve Davranışlarını Etkileyen Faktörler

Seçkin KILIÇ

Vergi Denetmen Yardımcısı

GİRİŞ

Devlet ve benzeri kurumların üstlendikleri fonksiyonları yerine getirmek veya içinde buldukları koşulların zorunlu kıldığı önlemleri almak üzere ödeme gücü olanlardan güçleriyle orantılı olarak alınan karşılıksız, zorunlu ve nihai ödemelere vergi denilmektedir. Vergiler, serbest piyasa ekonomisinin geçerli olduğu ülkelerde temel gelir kaynağıdır.

Değişen devlet anlayışına bağlı olarak, devletin üstlendiği görev ve sorumlulukları gereği harcamalarının artması sonucu, beraberinde temel gelir kaynağı olarak vergi gelirlerinde arttırılmasını zorunlu kılmaktadır.

Vergi gelirlerinin arttırılması genel olarak ya yeni vergilerin konulması ya da mevcut vergi oranlarının arttırılması şeklinde yeni vergisel düzenlemeler ile olmaktadır. Ancak çağdaş vergicilik anlayışında vergiye taraf olan devletin böyle düzenlemelere gitmeden önce verginin diğer tarafı olan mükelleflerin tutum ve davranışlarını dikkate alması ve değerlendirmesi gerekmektedir. Diğer bir ifade ile vergi gelirlerinin arttırılması amacıyla yapılacak düzenlemelerde devlet, mükellefler ile uyum içerisinde olmalıdır.

I.Tanımlar

A- Tutum ve Davranışlar

Sosyal psikolojide tutum terimi "bir bireye atfedilen ve onun psikolojik bir nesneye ilişkin düşünce, duygu ve muhtemelen davranışlarını organize eden bir eğilime işaret etmek için kullanılır." [1]

Tutumlar ;

a-) Temeline göre tutumlar

1-) Bireysel tutumlar

2-) Kollektif tutumlar

b-) Konularına göre tutumlar

1-) Fiziki tutumlar

2-) Sosyal tutumlar

c-) Karakteristiklerine göre tutumlar

1-) Yöntemlerine göre tutumlar

2-) Yoğunluklarına göre tutumlar şeklinde sınıflandırılabilir. [2]

Tutum bireylerin bir takım şeylere karşı olan eğilimlerini ifade ederken, davranış ise bir eylemi ifade etmektedir..

B-Vergi Psikolojisi

Vergi psikolojisi "Vergi ile doğrudan doğruya ilişkisi bulunan bireysel ve toplumsal bütün psikolojik olayları inceleyen bir ilim" olarak tanımlanabilir [3]. Vergiye karşı tutum ve davranışları etkileyen faktörlerin tümü vergi psikolojisinin konusuna girmektedir.

II. Vergiye Karşı Tutum ve Davranışları Etkileyen Faktörler

Mükellefin vergiye karşı tutum ve davranışları etkileyen faktörleri 3 ana başlık altında toplayabiliriz Bunlar;

- [1] Orhan Aydın, Davranış Bilimlerine Giriş, A.Ü.A.Ö.F. Yayınları, No:75, 2.Fasikül, Eskişehir, Ocak, 1991,s.294
- [2] Sulki Dönmezer, Sosyoloji, 10.Baskı,İstanbul,1990
- [3] Fevzi Devrim, Vergi Politikası ve Vergi Psikolojisi (Ders Notları),T.C.D.E.Ü. İ.İ.B.F. Resmi Teksir Yayınları No:120,İzmir,1984,s.57

A-) Mükellefin Kendi Bakışından Kaynaklanan Faktörler

B-) Vergi Mevzuatından Kaynaklanan Faktörler

C-) Vergi Yönetiminden Kaynaklanan Faktörler

A-Mükelleflerin Kendi Bakışından Kaynaklanan Faktörler

Mükelleflerin vergi hakkındaki düşünceleri vergiye karşı tutumlarında önemli bir etkidir. Vergiyi genel hizmetlerin bir bedeli veya fiyatı gibi düşünen bir yükümlü ile bunu devlet tarafından zorla alınan bir yük biçiminde değerlendiren yükümlü arasında farklar vardır. [4]

Vergi karşısındaki davranışı belirleyen ve direnci azaltan önemli bir faktörde vergi ahlakı ve vergi disiplindir. Yükümlülerin vergiyi manevi bir disiplin etkisi altında, bir görev ve borç olarak kabul etmesi anlamına gelen vergi ahlakına sahip olan yükümlüler, vergi karşısında olumsuz bir davranış göstermeden ve onu dinsel bir gereği yerine getirircesine ödemesi, vergi ahlakının önemini göstermektedir. [5]

Çağdaş vericilik anlayışında, mükellefin beyanının esas alınmasının temelinde mükellefe güven yatmaktadır. Mükellefte güvenin oluşmasında da mükellefin vergiye olan inancın güçlü olması gerekli bir koşuldur. Mükellefin vergiye olan inancı çeşitli nedenlerle güçlü değilse bu durum "beyan" mekanizmasının işlemesini imkansız hale getirecektir. Gerçekten beyan edilen her hususu kontrol etmek mümkün değildir. [6]

Aslında ödenen vergilerin vatandaşa çeşitli yararlar sağlayacağını ve kalkınma plan hedefleri ile bağlantı kurularak gelecekte toplam vergilerle istihdam artırıcı yatırımlara girileceğinin, mükelleflere benimsetilmesi, vergiye karşı olan tepkileri azaltacak ve vergi bilincinin yükselmesinde etkili olabilecektir. [7]

Devlete bağlılık ve vergi ahlakı da birbiri ile sıkı ilişki içerisindedir. Devlete bağlılığın azalması, devletin saygınlığını yitirmesi mükelleflerin tutum ve

[4] Fevzi Devrim, a.g.e.,s.58

[5] Fevzi Devrim, a.g.e.,s.60

[6] TOBB, Vergilemede Global Eğilimler Ab ve Türk Vergi Sistemi, Yayın no:359, Ankara, Mayıs, 2001,s159

[7] Sadettin Doğanıçit, Vergi Kaybının Önlenmesinde Mükellefle Olan İlişkilerin Önemi, Sayıştay Dergisi, Sayı:13, Temmuz-Eylül,1993

davranışlarını etkileyerek ekonomik faaliyetlerini kayıt dışına çıkarmalarına neden olabilmektedir [8].

Mükelleflerin vergilerin adaletli olduğuna inanmaları, ilişkileri belirleme açısından çok önemlidir. Adaletli olduğuna inanılan vergileme, mükelleflerce kolay kabul edilen vergilemedir. Ancak mükellefler genellikle kendilerini en az vergi ödeme yüküne maruz bırakan vergileri adil vergi olarak görme eğilimindedirler. Bu kânının değişmesi gerçek vergi ödeme güçlerini kavrayacak vergileme ile mümkündür. [9] Vergilerin adil alındığına olan inanç arttıkça vergiye karşı dirençleri de o oranda azalacaktır. Bunun için öncelikle uygulamanın bu kanaat ve inancın yerleşmesine katkı yapacak yönde olması, daha sonradan bu uygulamanın kamuoyuna iyi anlatılması gerekmektedir. Bu noktada da kitle iletişim araçlarına büyük bir görev ve sorumluluk düşmektedir.

B-Vergi Sisteminden Kaynaklanan Faktörler

Sosyal sınıfların ve devletin vergi hakkındaki düşünceleri ve buna bağlı olarak geliştirilen vergi teorileri, daha çok, siyasi ve ahlaki düşüncelerin ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Bu yüzden devlet, adil bir vergi sistemi kurmadığı, yükümlüleri aşırı vergi yükü altında bıraktığı sürece, vergiye karşı direnç veya vergi isyanı olasılığı yüksek olabilmektedir [10]. Vergilere karşı direniş bireysel değil, kolektif bir tutum ve davranış halini alabilir*.

Bir ülkede belirli bir zamanda varolan vergilerin tümü o ülkenin vergi sistemini oluşturur. Vergi sistemleri ülkeden ülkeye farklılık gösterdiği gibi zaman içerisinde o ülkede değişme ve gelişmelerde uğramaktadır. [11]

Vergi tekniği ise, vergilemede öngörülen amaçların gerçekleştirilmesi için verginin matrahı, denetimi ve tahsili biçimlerini belirlemeye yönelik hususları kapsamaktadır. [12] Bir ülkenin hukuk düzeni ve iktisadi sistemi ne kadar iyi

[8] Ülker Toptaş, Türkiye'de Kayıtdışı Ekonominin Nedenleri, Tes-ar yayınları, No:26, Ankara, 1998, s.50

[9] Doğan Şenyüz, Maliye Mükellef İlişkilerinde Karşılaşılan Sorunlar, Sayıştay Dergisi, Sayı:7, Ocak-Mart, 1992, s.19

[10] Naci Muter ve diğerleri, Mükelleflerin Vergi Karşısındaki Tutum ve Davranışları Araştırması, Manisa İli Vergi Mükellefleri Üzerine Bir Anket Çalışması, Manisa, 1993, s.25

* Fransanın Lot bölgesinde meydana gelen ve Paujéde hareketi olarak adlandırılan bu hareket, kolektif tutumların davranışa dönüşmesinin tipik bir örneğidir.

[11] Doğan Şenyüz, Türk Vergi Sistemi, Ezgi Kitabevi Yayınları, 1. Baskı, Bursa, 1995, s.3

[12] Naci Muter ve diğerleri, a.g.e., s.26

gelişmiş olursa, vergi tekniğinin görevlerini gerçekleştirme şansı o nispette artar. [13]

Etkin bir vergi sistemi, verginin mali amaçlarının yanında mali olmayan amaçları da kapsmalı ve vergi yükünü toplumdaki bireylere mümkün olduğu kadar eşit dağıtarak adaletli olmalıdır. Vergi adaleti mükelleflerin tutum ve davranışlarında önemli bir rol oynar. Verginin niteliği, vergi oranlarının ve vergi tarifesinin yapısı mükelleflerin vergiye karşı tutum ve davranışlarını etkileyebilmektedir. Diğer taraftan vergi sistemine bağlı olarak vergi dışı kalanların ya da vergisini ödemeyenlerin oluşturduğu tablo ve sergiledikleri davranışlar toplum üzerinde psikolojik açıdan olumsuz etki yapmaktadır. [14]İstisna ve muafiyetlerin minimumda tutulması, vergi tabanının genişletilmesi, gerçek usulde vergilendirmenin egemen olması, vergi suçu işleyenlere cezai müeyyidelerin uygulanması ve bunların kamuoyuna duyurulmasının sağlanması, vergi tarifesinin daha esnek oluşturulması, yaygın bir vergi adaleti inancını yerleştirecek ve vergiye karşı olan tepkiyi azaltacaktır. [15]

Vergi sisteminin başarısındaki en önemli faktörlerden biride, vergi mevzuatının basit ve mükellefler tarafından kolaylıkla anlaşılır olmasıdır. Yeterince açık olmayan ve sık sık değişen vergi mevzuatı mükelleflerin davranışını etkileyebilmektedir. Vergi yasalarının son derece sık değiştirilmesi, anlaşılması güç ifadeler kullanılması, orta ve uzun vadeli planlar dahilinde çalışmalar yerine gündelik düzenlemeler yapılması vergi sistemini olumsuz etkilemektedir. Yapısı gereği son derece hassas olan vergileme, çeşitli nedenlerle müdahalelere maruz kalmakta ve bunun sonucu sürekli değişmektedir. Bu değişiklikler vergi mükelleflerinin orta ve uzun vadeli planlarını etkilemekte ve geleceğe ilişkin net verilerin elde edilmesini olanaksız hale getirmektedir. Diğer taraftan vergi yasalarında açık, net olmayan ifadelere uyumsuzluklara yol açmaktadır. [16]

Bunların dışında mükelleflerin davranışlarına etki eden önemli bir faktörde çıkarılan vergi aflarıdır. Gerçektende çıkarılan vergi aflarının sürekli hale gelmesi dürüst mükellefleri cezalandırırken vergi sistemine olan güveninde

[13] Salih Turan, Vergi Teorisi, Fakülteler Matbaası, 1. Baskı, İstanbul, 1977, s.54

[14] Veysi Seviğ, Vergi Reform Tasarısı Üzerine Düşünceler, Ekonomide Durum, Türk-İş Araştırma Merkezi, Bahar-1998, s.141

[15] Doğanıyığıt, a.g.m., s.37

[16] Tobb, a.g.e. s.160

azalmasına neden olmaktadır. Yapılan bu tip düzenlemeler mükelleflerin vergi ödevlerini yerine getirmelerine olumsuz etki etmektedir.

C- Vergi Yönetiminden Kaynaklanan Faktörler

"Gelir politikalarını hazırlayan ve diğer genel düzenleyici işlemler haline gelmiş bu politikaları, yine yasada yer alan verginin tarhi, tahakkuku, tahsili, hesabı ve vergi denetimi gibi usuli kural ve kurumlar aracılığıyla yerine getirmekle sorumlu olan kamu yönetim birimi" olarak tanımlayabileceğimiz vergi yönetimi kavramı ile vergi idaresi kavramı, literatürde birbirlerinin yerine kullanılabilir. [17]

1-İdarenin Vergi Hakkındaki Düşünceleri ve Mükellefe Yaklaşımı

Mükelleflerin tutum ve davranışlarına etki eden faktörlerden biri de idarenin vergi hakkındaki düşüncesidir. İdare vergiyi egemenlik hakkına dayanarak, hiç bir ekonomik şartları gözönünde bulundurmadan "vergi verilmez alınır" anlayışında hareket ederse mükellefe yaklaşımında oldukça sert olur.

Diğer taraftan ülkede vergi kaçakçılığın yaygın olması nedeniyle, idarenin mükelleflere potansiyel vergi suçlusu gibi ön yargılı yaklaşımında mükelleflerin davranışları üzerinde önemli etkiler yaratabilmektedir [18].Gerçektende vergisini zamanında ve tam olarak ödeyenlere vergisel yükümlülüklerini yerine getirmeyenler iyi tespit edilmeli ve vergi ödevini yerine getirmeyen mükelleflerin üzerine gidilmelidir. Böylelikle vergisini ödeyen mükelleflerin hem idareye desteği sağlanmış olacak hem de bundan sonraki süreçte vergisel düzenlemelere karşı gönüllü uyumu sağlanmış olacaktır.

Bireyin vergilerle ilgili yasa ve düzenlemelere uyumunu sağlayabilmek için yalnızca gözetim ve denetim yöntemleri yeterli olmayıp, bunun yanında idarenin sunmuş olduğu hizmetlerin kalitesini artırması, etkin "müşteri" hizmetleri sunması ve vergi mükelleflerine ölçülü ve adaletli davranması gerekir. Çünkü, özellikle vergi sisteminin gittikçe daha karmaşık ve anlaşılmaz bir hale gelmesiyle birlikte, vergi mükelleflerinin beyan yükümlülüklerini sağlıklı bir biçimde yerine getirebilmeleri konusunda vergi birimlerinin yeterli düzeyde yardımda bulunmasının ahlaki bir sorumluluk ve tarafsızlık görevlerini iyileş-

[17] Vergi Denetmenleri Derneği, Türk Vergi Yönetiminde Etkinlik Arayışları Kapsamında Vergi İdaresi ve Vergi Denetiminin Yeniden Yapılandırılması Raporu, Ankara,2003,s.8

[18] Kemal Çelebi, Mükellef-Maliye İlişkilerini etkileyen Faktörler, Yönetim ve Ekonomi,C.B.ü.l.İ.B.F. Sayı:3, Manisa,1997,s.81

tirmesi vergi uyumu üzerinde uzun dönemli pozitif etki yapar. [19] Gönüllü uyumun sağlanması, gelir otoritelerinin başlıca amacı olmalıdır. Gelir otoritelerinin vergi mükellefleri ve çalışanlarla kurdukları iletişim, vergi sistemi konusunda kamunun algılamasını ve gönüllü uyum derecesini etkilemektedir. Haklarında haberdar, adil ve etkin bir muamele bekleyen ve gerçekte böyle bir muamele gören vergi mükellefleri uyum konusunda da daha istekli olacaktır. [20]

Bir verginin konulacağı, kaldırılacağı, yükseltileceği veya indirileceği zaman anının seçimi son derece güç ve ciddi sorundur. Mükelleflerin mali fedakarlıkta bulunma eğilimleri, her zaman aynı ölçüde kuvvetli olmadığı için, bu konuda verilecek karar vergisel tedbirlerin başarı ya da başarısızlığında büyük rol oynar. Mesala ek vergi ödeme eğilimi, ekonomik konjonktürün genişleme dönemlerinde iktisadi depresyon durumuna kıyasla daha büyüktür [21]. Dolayısıyla idarenin, mükelleflerin tepkisini çekmemek için vergisel düzenlemelere giderken genel ekonomik durumu gözönünde tutması gerekmektedir.

Vergilemenin karşılaştığı psikolojik tepkiler ve "eski vergiler iyi, yeni vergiler kötüdür" şeklindeki yaygın görüş nedeniyle, vergi kanunlarının hazırlanması bakımından çeşitli teknik sorunlar ile karşılaşılır [22]. Bu gibi tepkileri önlemek için vergi sistemine ilişkin düzenlemelerin veya değişikliklerin yapılması sırasında mükelleflerin görüş, öneri ve beklentileri gözönüne alınarak toplumsal bir uzlaşma sağlanması gerekmektedir. Aksi takdirde tek taraflı yapılan düzenlemeler sonucu ortaya bir takım sorunlar çıkmakta ve vergi sistemine olan güven sarsılmaktadır.

Mükelleflerin vergi karşısındaki tutum ve davranışlarını etkileyen faktörlerden biride vergi idaresinin etkinliğidir. Vergilemede idari etkinlik için, vergi gayreti ve vergi denetimi önem taşımaktadır. Vergi gayretinin yetersiz ve vergi denetimin düzensiz yapılması, mükelleflerin vergiye karşı tutum ve davranışlarında bir değişmeye neden olabilir. [23] Etkin bir denetimin yapılmadığı

[19] Mehmet Tuncer, Hükümet-Birey İlişkilerinin Vergi Uyumuna Etkisi ve Türkiye, A.Ü. SBF Dergisi, Ankara, Temmuz-Eylül, 2002,s.116

[20] T.C. Maliye Bakanlığı, Ab ve Dış İlişkiler Dairesi Başkanlığı, Gelir İdaresinde Etkinlik Araştırmaları, Ankara, Mayıs,2002,s.9

[21] Salih Turan, a.g.e. s.55

[22] Salih Turan, a.g.e. s.55

[23] Bilal Doğan, Vergi Psikolojisi ve Vergiye Karşı Psikolojik Tutumun Sonuçları, Vergi Raporu, Vergi Kontrol Memurları Derneği, s.17

durumlarda, mükellefler matrahı azaltıcı şekilde yasal olmayan yollara gidebilirler.

2- İdarenin Fiziki ve Personel Yapısından Kaynaklanan Faktörler

Çalışma hayatında verimliliğe etki eden önemli faktörlerden biride çalışma ortamıdır. Çağdaş yönetim anlayışına göre projelendirilmiş bina, yerleşim planı ve donanım, personele rahat bir ortam sunması açısından son derece önemlidir. Dolayısıyla yeterli bina ve araç gerece sahip olan vergi dairelerinde çalışan personelin mükellefe davranışıda olumlu yönde olacaktır [24]. Bu husus özellikle hizmette verimin artırılması için de önem taşımaktadır [25]. Vergi dairelerinde personel işlerin yürütülmesi için ihtiyaç duyduğu teknik araç ve gereçlerle donatılmalıdır. Özellikle süratli ve güvenli olarak bilgi akışına olanak ve zaman tasarrufu sağlayan çağdaş teknolojilerle donatılması gerekmektedir. [26] İnternet üzerinden iletişim sağlanmak suretiyle mükelleflerin vergiyle ilgili ödevlerini yerine getirmelerine olanak tanınmalıdır. Böylece mükellefler sık sık vergi dairelerine gitmek zorunda kalmazlar ve vergiye karşı tutum ve davranışları olumlu yönde etkilenir.

Diğer taraftan vergi dairelerindeki personel sayısı, nitelikleri ve özlük haklarıda mükellefle olan ilişkilerinde, önemli rol oynamaktadır [27]. Gerçekten vergi dairelerinde yeterli sayıda personel istihdam edilmemesi yada yoğunluk yaşandığı zamanlarda, esneklikten uzak çalışma sistemi nedeniyle ilgili bölümlere personel takviyesi yapılmaması sonucu mükelleflerin uzun bir zamanını vergi dairelerinde geçirmelerine neden olmaktadır. Bu da mükellefler arasında hoşnutsuzluk yaratmakta ve bazılarının işlemlerini yaptırmadan terk etmelerine neden olmaktadır.

Gelir idaresinin en önemli sorunlarından biri olan ücret yetersizliği, nitelikli elaman temininden, personelin isteksiz ve verimsiz çalışmasına kadar hemen her alanda kendini çok ağır biçimde hissettirmektedir [28]. Teknik bilgi ve kapasite yetersizliği olan personelin mükelleflere zorluk çıkartması ya da ah-

[24] Kemal Çelebi, a.g.m. , s.82

[25] Vergi Özel İhtisas Komisyonu Raporu, T.C. Başbakanlık DPT Müsteşarlığı Yayın no:2454-ÖİK:510, s.64

[26] Şenyüz, a.g.m., s.21

[27] Kemal Çelebi, a.g.m. , s.82

[28] Vergi Özel İhtisas Raporu, s.64

laki değerlere ve çalışma koşullarına uymayan davranış sergilemeleri (rüşvet v.b.gibi) mükelleflerin idareye ve vergiye karşı tutumlarını etkileyebilmektedir.

Sonuç

Serbest piyasa ekonomisinin geçerli olduğu ülkelerde, devletin temel finansman kaynağını oluşturan vergiler, vazgeçilmesi mümkün olmayan gelir kaynağıdır. Ülkelerin gelişmişlik düzeylerine bağlı olarak, vergi gelirlerinin toplam gelirler içerisindeki oranı değişmektedir. Bu oran gelişmiş ülkelerde yüksek seviyelerde iken gelişmekte olan ülkelerde ise daha düşük seviyelerdedir.

Vergi gelirlerinin artırılmasının temelini toplumun vergi bilinci oluşturmaktır. Vergi bilinci yüksek toplumlarda yapılacak vergisel düzenlemelere karşı mükelleflerin tutum ve davranışları daha esnek olmakta, vergiye uyumları daha kolay olmaktadır. Hiç şüphe yokki ister gelişmiş isterse az gelişmiş ülke olsun, mükelleflerin vergiye karşı tutum ve davranışlarında vergi bilinci oldukça önemli bir faktördür. Dolayısıyla kitle iletişim araçlarıyla vergi bilincinin geliştirilmesine yönelik çalışmaların yapılmasına önem verilmelidir.

Mükelleflerin tutum ve davranışlarına etki eden önemli bir faktörde vergi sistemi ve tekniğidir. Ekonomik gerekçelerle bağdaşmayan muafiyet ve istisnaların oluşu, vergi adaletini zedeleyici tarifelerin uygulanışı, sık sık değişen ve anlaşılmasız derecede karmaşık olan vergi mevzuatının varlığı, sık sık çıkarılan vergi afları ve beklentileri, mükelleflerin vergisel sürece gönüllü uyumlarını zorlaştırmakta vergiden kaçınma ve kaçırma gibi olumsuz davranışlara gitmelerine neden olmaktadır.

Vergi yönetiminin verisel düzenlemelere ve değişikliklere girmeden önce, ekonominin genel durumunu ve vergiye taraf olan mükelleflerin görüşlerini alması da yerinde olur. Diğer taraftan vergi yönetiminin personel yapısı ve fiziki durumuda oldukça önemlidir. Geniş, ferah ve iyi dizayn edilmiş bir mekanda çalışan, her türlü imkanlara ve teknik donanımlara sahip personelin mükellefle ilişkileri mutlaka daha iyi düzeyde olacaktır. Bu da mükellefin idareye ve dolayısıyla vergiye karşı bakışında önemli bir etken olacaktır.

Yararlanılan Kaynaklar

Orhan Aydın, Davranış Bilimlerine Giriş, A.Ü.A.Ö.F. Yayınları, No:75, 2. Fasikül, Eskişehir, Ocak, 1991.

Bilal Doğan, Vergi Psikolojisi ve Vergiye Karşı Psikolojik Tutumun Sonuçları, Vergi Raporu, Vergi Kontrol Memurları Derneği.

Doğan Şenyüz, Maliye Mükellef İlişkilerinde Karşılaşılan Sorunlar, Sayıştay Dergisi, Sayı:7, Ocak-Mart, 1992.

Doğan Şenyüz, Türk Vergi Sistemi, Ezgi Kitabevi Yayınları, 1. Baskı, Bursa, 1995.

Fevzi Devrim, Vergi Politikası ve Vergi Psikolojisi (Ders Notları), T.C.D.E.Ü. İ.İ.B.F. Resmi Teksir Yayınları No:120, İzmir, 1984.

Kemal Çelebi, Mükellef-Maliye İlişkilerini Etkileyen Faktörler, Yönetim ve Ekonomi, C.B.Ü.İ.İ.B.F. Sayı:3, Manisa, 1997.

Mehmet Tuncer, Hükümet-Birey İlişkilerinin Vergi Uyumuna Etkisi ve Türkiye, A.Ü. SBF Dergisi, Ankara, Temmuz-Eylül, 2002.

Naci Muter ve diğerleri, Mükelleflerin Vergi Karşısındaki Tutum ve Davranışları Araştırması, Manisa İli Vergi Mükellefleri Üzerine Bir Anket Çalışması, Manisa, 1993.

Sadettin Doğanyığıt, Vergi Kaybının Önlenmesinde Mükellefle Olan İlişkilerin Önemi, Sayıştay Dergisi, Sayı:13, Temmuz-Eylül, 1993.

Sulki Dönmezer, Sosyoloji, 10. Baskı, İstanbul, 1990.

T.C. Maliye Bakanlığı, Ab ve Dış İlişkiler Dairesi Başkanlığı, Gelir İdaresinde Etkinlik Arayışları, Ankara, Mayıs, 2002.

TOBB, Vergilemede Global Eğilimler Ab ve Türk Vergi Sistemi, Yayın no:359, Ankara, Mayıs, 2001.

Ülker Toptaş, Türkiye’de Kayıtdışı Ekonominin Nedenleri, Tes-ar yayınları, No:26, Ankara, 1998.

Veysi Seviğ, Vergi Reform Tasarısı Üzerine Düşünceler, Ekonomide Durum, Türk-İş Araştırma Merkezi, Bahar-1998.

Vergi Denetmenleri Derneği, Türk Vergi Yönetiminde Etkinlik Arayışları Kapsamında Vergi İdaresi ve Vergi Denetiminin Yeniden Yapılandırılması Raporu, Ankara, 2003.

Vergi Özel İhtisas Komisyonu Raporu, T.C. Başbakanlık DPT Müsteşarlığı Yayın no:2454-ÖİK:510, Ankara, Temmuz, 1996.